

molt *hom* romanien en orde per vergonya, tant de temps, tro que havia concebuda devoció per la qual amava ésser en religió» (*Blanq.*, *NCL.* I, 130.10ss.); «primerament volch mostrar a Fèlix què és *hom*», Lluïl (*Merav.*, *NCL.* III, 15); «aytant com la amor qui és en *home* vol voler, aytant pot amar» (*Gentil.*, *O. C.*, 27).

En el S. XIV la distinció flexiva ja estava abolida, i àdhuc en els mss. de Lluïl es troben ja casos de *home* en nominatiu i fins de *hom* complement; val a dir que això deu ser degut a descurança dels copistes; en el *Fèlix* sembla observar-se encara la distinció: «demana-li si conexia que ell fos *hom*; e lo fill respòs que per lo libre conexia que era *hom*» (Ag. I, 19); i en algun cas d'infracció podem dir que atrapem la mà del copista: car en el ms. seguit per Galmés, llegeix «conexia son para ésser *home* per ço com havia engendrat *hom*» i fóra absurd que Lluïl hagués usat les dues formes, una darrere l'altra, totes dues a la inversa del que calia: és evidentment un quidproquo del copista distret allà on el filòsof degué escriure «ésser *hom* --- engendrat *home*». ¹ Fou, doncs, un cas de manteniment excepcional de la flexió bi-casual tal com el de *Déus/Déu*, que Lluïl i coetanis observaven encara en llur català parlat.

Tanmateix es comprèn que en *hom/home* l'abolició de la flexió arcaica es degué anticipar un poc més que en *Déu*, car s'observa ja algun cas d'infracció en mss. coetanis en el tombant dels Ss. XII-XIII, en un passatge de les *Homilies*: «l'espírit d'*om* --- gian *om* a les penes d'infern --- gia *om* a la glòria ---» (1v21, 2r1); val a dir que es podria concebre que hi hagués elisió *gian om' a ---*; però també en el doc. de Peramola de 1230-57 llegim un cop «a coneguda d'un *om* savin».

En tot cas aquell estat de coses morfològic ja havia quedat ultrapassat i oblidat des de c. 1300: res d'això no queda en Eiximenis, que emprà molt poc la forma *home*, tendint a afavorir *hom*, sigui quin vulgui el seu paper sintàctic. ² I en canvi el duplicat *hom/home* havia assumit una funció nova: *home* fou des de llavors el mot normal per al nom substantiu del mascle humà, i *hom* restà amb funció pronominal (si n'exceptuem algun ús molt emfàtic o poètic de la llengua purament literària); ³ i alguna romanalla isolada en comarques extremes, com l'Alta Cerdanya: «el bestiar és com un *óm*» em confiava un pastor a Dorres (1959).

Notem que, amb el paper de pronom personal indeterminat, a penes es dona que s'usi altrament que com a subjecte d'una oració, i això féu que *hom* romangués amb aquest caràcter pronominal. Es tracta d'una innovació romànica ja antiga (si bé és exagerat d'atribuir-la al llatí vulgar), descabdellada sobretot pel francès i el català-occità, si bé no fou estranya a d'altres llengües romàniques (sobretot el portuguès i castellà) on *ombre* visqué amb aquesta funció durant tota l'Edat Mitjana i n'hi queden rastres encara en el S. XVI. ⁴

En català això resta amb vigorosa intensitat fins a temps ben moderns, incomparablement més que en castellà, en totes les regions de la llengua: una prova és que en la llengua veïna l'ús de l'impersonal *hombre*

ja constitueix a les albes del S. XVII un catalanisme especial dels autors valencians (com Martí continuador del *Guzmán de Alfarache*, Rivad. III, 429). D'altra banda ja tenim casos de *hom* pronom des dels primers balbuzeigs literaris: «per zo apela *om* l'almosna caritat més que altra re, car és onranza de Déu», *Hom.*, 2r8; «si dret fer no volia que negú no-l soffira e que *om* lo get de la terra», doc. de la SdUrg., any 1244 (PPujol, *DocVgUrg.*, 9.65). Citar-ne testimonis en els escriptors clàssics medievals fóra com portar olives a Atenes o aigua a la mar, i ens en podrem abstenir.

Notem solament que continua encara en ple vigor fins entre els grans valencians del segle XV i, per exemple, abunda en Ausiàs i en JoMartorell: «los cavallers jóvens fan més per les donzelles que per *hom* mateix» (cap. 254). Avui certament *hom* ha quedat antiquat en l'ús oral barceloní, valencià i baleàric, però en bona part d'aquests parlars continuà encara durant tot el tirat dels segles baixos, i en recordem molts casos en autors com OPou, el Rector de Vallfogona, el canonge Tagell etc.

Més hi ha, car es comprèn que era encara ben viu en els cercles distingits de llenguatge barceloní fins a les albes del S. XIX, puix que hi recorre tan sovint el Baró de Maldà, i en to de llenguatge ben familiar: «en certs passos *hom* ab lo bastó hi té prou feina per no anar de costelles», «se entra a la ciutat de Mataró, venint *hom* de Barcelona, per lo carrer de la Mercè», «tot est terreno que no hi havia medi llavors on *hom* assegurar-hi els peus», «havent-se seguit la moda en taules de compliment de no rentar-se *hom* les mans antes de menjar», «alguna muntadeta lliscosa, amb perill *hom*, a errar el pas, d'anar d'anques a terra», «sent tanta la multitud *hom* arribava ja a suar» (*Coll. B. V.*, 163; *Excursions*, 68; *Coll. B. V.*, 91, 142, 122, 104). ⁵

Bé podem dir, doncs, que en tornar-se a usar sovint a princ. del S. XX en els cercles de «L'Avenç», i de l'Ateneu, de l'I. E. C. etc., no es va fer sinó renuar a penes una veta que s'havia desgastat en el llenguatge plebeu de les ciutats i en els escriptors xarons o gasitillers, car fins i tot en podem assenyalar alguns casos en autors tan desmenjats d'exhumacions cultistes com Coromines i Maragall. Crec que, en el veto que, després de la guerra fatídica, li posen alguns, hi té bona part la peresa del pensar en el moment d'escriure, que permetria de reduir-ne l'ús a un grau moderat: en contextos d'estil on harmonitzi, i en les combinacions fraseològiques on és gramaticalment profitós per a una expressió correcta, elegant i inequívoca.

Altrament serà útil de fer constar que *hom* ha seguit usant-se fins avui en nivell popular i simplement oral, pel que fa a les comarques del Nord: el veiem, en efecte, en escriptors de llenguatge ben planer, i fins vulgar, de les vegueries gironina i rossellonesa: «Ne tinc una grossa alegria, a fe, perquè em temia que t'haguessis trabocat --- tot fugint dels d'en Briquet. Què sab *hom*! Però ara m'hi jugaria una orella que has seguit el rastre de la Coralí per les canals, oi? Ah, murri! Quin fart d'ensumar ---», MrnVayreda (*La*